

EESTI METS- LINNUSTIKU KAITSE

Tööseminar

30. oktoober 1999, Tartu

Eesti Ornitoloogiaühingu
seisukohad metsalinnustiku kaitstes

On neid, kes saavad elada metsiku loodusest, ja neid, kes ei saa. (Aldo Leopold)

Loodusesõber on erandlik inimene, kes püüab eemalduda sellest maailma hävitavast sõjast, mida tema liigikaaslased kõigil rinnetel peavad. (Pentti Linkola)

SISUKORD

Sissejuhatus	3
1. Ülevaade probleemidest	4
2. Kevadsuvised raied	5
2.1. Baasinfo	6
2.2. Lahendusteed	7
2.3. Eesti Ornitoloogiaühingu seisukohad	9
3. Esimese kategooria kaitsealused liigid	10
3.1. Baasinfo	11
3.2. Lahendusteed	13
3.3. Eesti Ornitoloogiaühingu seisukohad	14
4. Metsalinnustiku seisundi jälgimine ja arvestus	15
4.1. Metsalinnustiku kaitseks vajalik info	16
4.2. Lahendusteed	17
4.3. Eesti Ornitoloogiaühingu seisukohad	18
Kokkuvõte	19

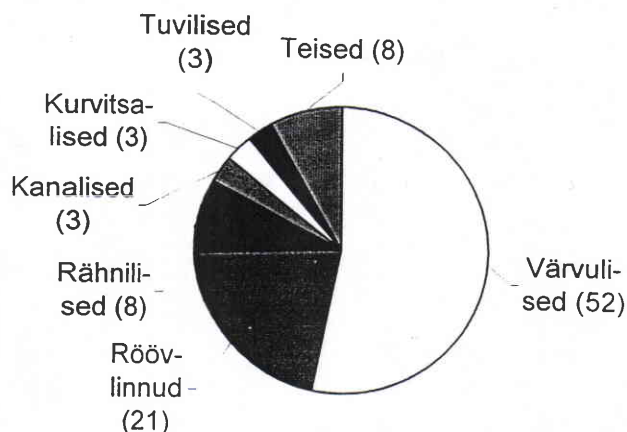
Koostajad: Asko Lõhmus & Eesti Ornitoloogiaühingu linnukaitsekomisjon,
koostöös Looduskaitseühinguga "Kotkas" ja Kotkaklubiga.

Eesti Ornitoloogiaühingu linnukaitsekomisjon: Andres Kalamees, Aivar Leito, Agu Leivits, Vilju Lilleleht, Alex Lotman, Asko Lõhmus, Ivar Ojaste, Kaja Peterson, Urmas Sellis, Einar Tammur, Veljo Volke.

SISSEJUHATUS

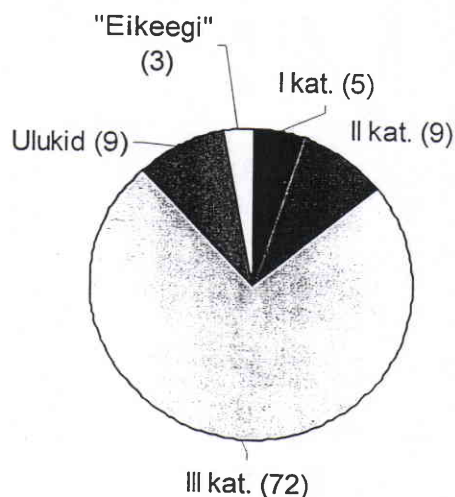
Eesti metsades pesitseb enam-vähem regulaarselt umbes 100 liiki linde, neist 98 liiki on käesoleva seminari materjalides loetud **metsalindudeks**.

Metsalindude hulka kuuluvad
(sulgudes liikide arv):

Metsalindude arvukus on Eestis umbes 8,3 miljonit paari, see on 70% kõigist Eestis pesitsevatest linnupaaridest.

Metsalindude seadusandlik staatus viitab nende kõrgele looduskaitsele väärtusele (kõrvalolev sektordiagramm, sulgudes liikide arv). Esimese (rangeima) kaitsekategooria loomaliikidest pooled on metsalinnud, teise kategooria loomaliikide seas on neid 15%, kolmanda kategooria loomaliikide seas 31%.

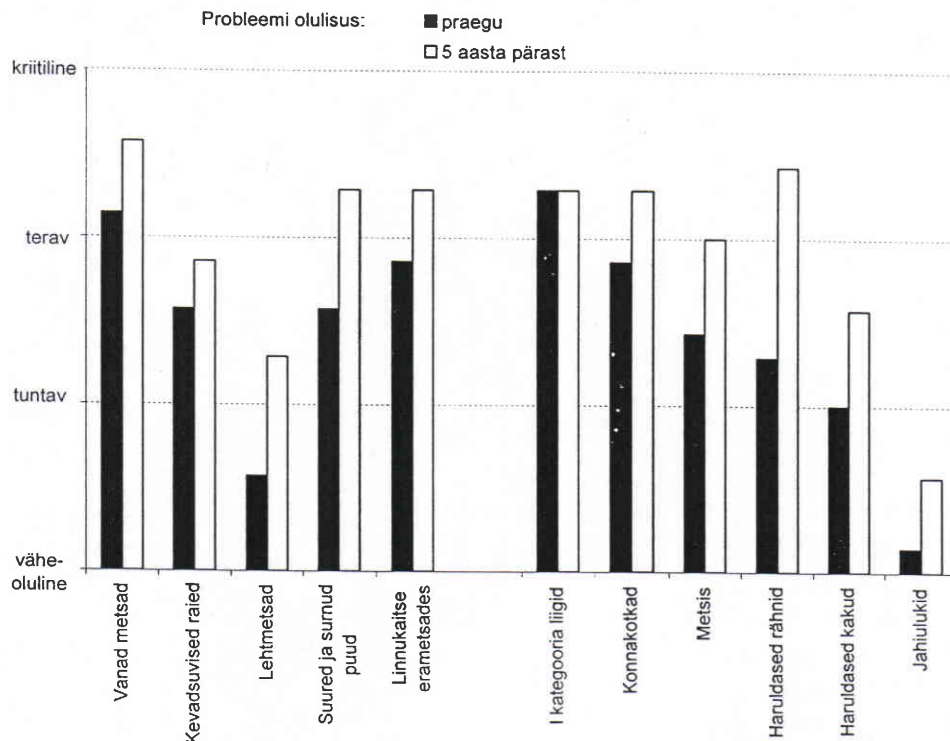
Metsalindude kaitse ja metsade majandamise viis.

"Inappropriate management of Europe's forests has drastically reduced the ecological quality of the habitat, and is the most important overall threat to boreal and temperate forests and to their priority birds in Europe."

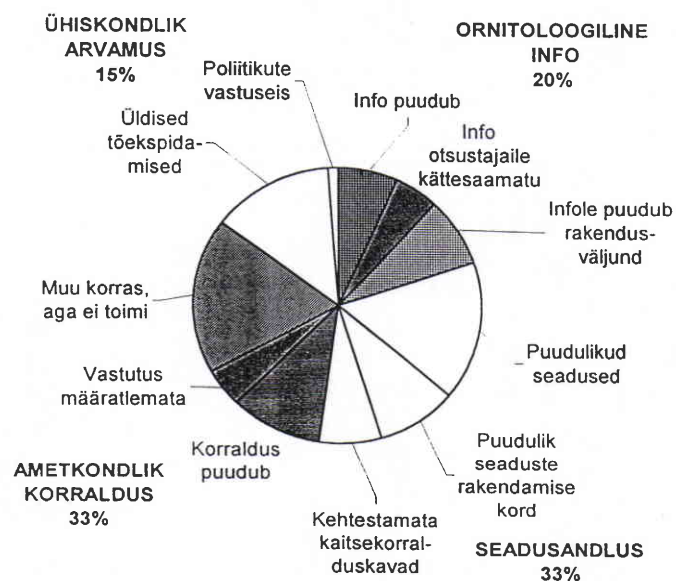
Tucker, G. M. & Evans, M. I. (comp.) 1997: Habitats for birds in Europe.
A conservation strategy for the wider environment. - BirdLife International.

1. ÜLEVAADE PROBLEEMIDEST

1.1. **Metsalinnustiku kaitset puudutavate probleemide teravus.** Graafikul on keskmine linnukaitsekomisjoni liikmete hinnangutest 11 probleemi kohta, skaalas 1 (puudub) kuni 5 (kriitiline). Väga terav on seis vanade metsade ja I kategooria kaitsealuste linnuliikide kaitstes, viie aastaga jõuavad samale tasemele põlispuude, erametsade, konnakotkaste ja rähnidega seotud probleemid. Komisjoni hinnangul on oodata metsalinnustiku kaitse teemaatika teravnemist kõigis käsitletud valdkondades.

1.2. **Takistused probleemide ületamiseks.** Komisjoni liikmed nimetasid järjestatult kolm olulisemat takistust, millele arvestati vastavalt 3, 2 ja 1 punkti. Kaalu kaimad takistused on *kaitse mittetoimimine, hoolimata seadusandlikest ja ametkondlikest võimalustest* (19% punktisummast; nt. I ja II kategooria liikide puhul), *puudulikud seadused* (16%; nt. vanade metsade või kevadsuvisete raiete puhul) ja *avalik arvamus* (14%; eriti erametsade ja jahilindude puhul).

2. KEVADSUVISED RAIED

"Rõhutan vaid kahte kõige ohtlikumat: suvist raiet [...] Eriti kurbade tagajärgedega on suvised lageraiet (tõsi, mitte kõigis metsakasvukohatüüpides), mille käigus suure erisurvega masinad trambivad mulla tihedaks, vett ja õhku mitteläbilaskvaks, hävitatakse mulda toitainetega varustav metsakõdu ning halvendatakse sel teel tugevasti uue metsapõlvkonna kasvutingimusi. [...] Otsest majanduslikku kahju põhjustab rohttaimestiku, eeskätt metsamarjade, ravim- ja meetaimede hävimine suvistel raiealadel. Metsamarjad ei taastu enne 10...15 aastat, selleks ajaks on aga raiealadel juba sedavõrd tihe noorendik, et valguse puudus ei lase seal kasvada mingitel marjadel. Väga kahjulikud on ka suvised mehhaniseeritud vahekasutusraied, kus traktorid vigastavad kasvamajäävate puude juuri ja tüvesid ning põhjustavad puude intensiivset kuivamist paari järgmise aasta jooksul. Väga ohtlikud on suvised raied juurepessuohlikes puistutes - neid võib liialdamata nimetada juurepessu tahtlikuks levitamiseks. Esitatust peaks olema selge, et suvel tehtavate hooldus- ja sanitaarraietega pole üldse võimalik metsade sanitaarseisundit parandada, sest iga raiega luuakse uusi eeldusi haiguste, kahjurite ja ka tuule- ja lumekahjustuste levikuks ning pannakse kindel alus järgmistele raiealadele. See on täielik ahelreaktsioon kuni puistu likvideerimiseni."

Etverk, I. 1992: Looduskaitsemeetodid metsatööde tegemisel. -
Örd, A. (toim.), Eesti metsade kaitse ja kasutamine: 7-16.
Tallinn.

"Often cutting is accomplished during the breeding season of various birds, thus increasing the toll. Managers seem abysmally ignorant of the fact that clearing is the equivalent of the wholesale killing of birds [...] - they are effectively killed just as if shot."

Short, L. L. & Horne, J. F. M. 1990: Woodpeckers - a world perspective and conservation concerns. - Carlson, A. & Aulén, G. (eds.), Conservation and management of woodpecker populations. Swedish Univ. Agric. Sciences, Dept. of Wildl. Ecol., Report 17: 5-12. Uppsala.

Suvised vahekasutusraied piirkonnas häviv 70% linnupesadest.

Navasaitis, A. 1991: Antropogennyye vozdejstviya na lesnykh ptic Litvy. - Mat. 10 Vsesojuzn. orn. konf. 2 (1): 104. Minsk.

"[...] 7. ... lindude kahjustamisel pesitsusajal ... kohaldatakse vastavat [tekitatud kahju hüvitamise] määra¹ kolmekordses ulatuses.

8. Linnupesade kahjustamisel või linnumunade ebaseaduslikul kogumisel kohaldatakse vastavale linnule kehtestatud määra sõltuvalt kahjustuse suurusest selle määra pooles kuni täies ulatuses. [...]

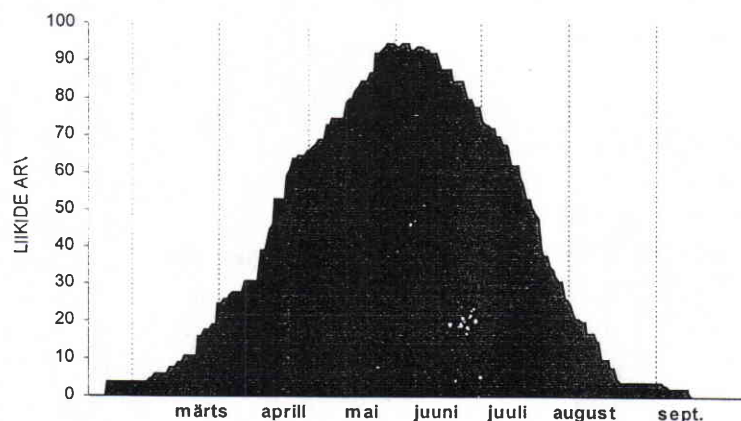
10. Looduslikule taimestikule ja loomastikule tekitatud kahju, kui isik ei hüvita kahju vabatahtlikult, nõuavad sisse kohtu kaudu looduskaitse-, metsa- ja jahijärelevalveorganid. [...]"

Looduslikule taimestikule ja loomastikule tekitatud kahju hüvitamise kord (25.07.1995)

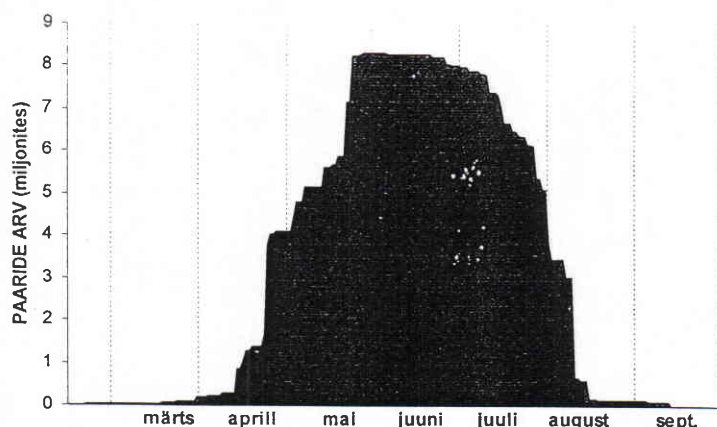
¹ krooni isendi kohta

2. 1. Baasinfo

2.1.1. Mõnede metsalindude pesitsusperiood algab juba veebruaris, viimased lõpetavad pesitsemise septembri keskel. Märtsi algul pesitseb 5, aprilli algul umbes 30, mai algul 70, juuni algul 95, juuli algul 70 ja augusti algul 20 liiki.

2.1.2. Pesitsusaktiivsuse tipp-perioodil pesitseb Eesti metsades miljoneid linnupaare, eriti aprilli keskpaigast juuli lõpuni. (Joonise koostamiseks kasutati üldisi arvukushinnaguid eri liikide metsaspesitseva populatsiooni suuruse kohta. Tegelikult on numbrid väiksemad, sest erinevad isendid ei pesitse korraga.)

2.1.3. Ohustatud ja tavaliste liikide bioloogia on erinev, muuhulgas erineb neil ühe pesitsus-tsükli (pesa ehitusest poegade lennuvõimestumiseni) pikkus. Eestis on I kategooria liikide pesitsus-tsükli keskmine pikkus 136 päeva, II kategooria liikidel 84 päeva ja ülejäänud liikidel vaid 54 päeva.

2.1.4. Sama liigi varaste pesitsuste tulemuslikkus on enamasti suurem kui hiljem, sest (1) vanemad linnud hõivavad esimesena (parimad) pesapaigad; (2) mitu korda sesooni jooksul pesitsevatel liikidel muneb teise kurna ainult osa (umbes pooled) isendeist, kolmanda veel vähesemad. Ka esimese kurna hävimisel ei alusta uut kõik isendid, mitmed liigid ei tee seda üldse.

2. 2. Lahendusteed

2.2.1. Kokkuvõtte võimalike keeluvahemike mõjust.

Keeluvahemik		Mitme liigi pesitsemist võimaldab?				
		I kat.	II kat.	III kat.	Ülejäänud	KOKKU
	Puudub	0	0	0	0	0
A	01.-31.05	0	0	0	0	0
B	01.05-30.06	0	2	40	6	48
C	15.04-30.06	0	3	44	10	57
D	15.04-15.07	0	3	55	10	68
E	01.04-15.07	0	4	62	11	77
F	01.04-31.07	1 ^a	5	65	11	82
G	01.04-15.08	3 ^b	6	66	11	86
H	01.04-31.08	3 ^b	6	67	11	87
I	15.03-15.08	3 ^b	8	71	12	94
J	15.03-31.08	3 ^b	8	72	12	95

^a must-toonekurg

^b must-toonekurg, madukotkas, kalakotkas

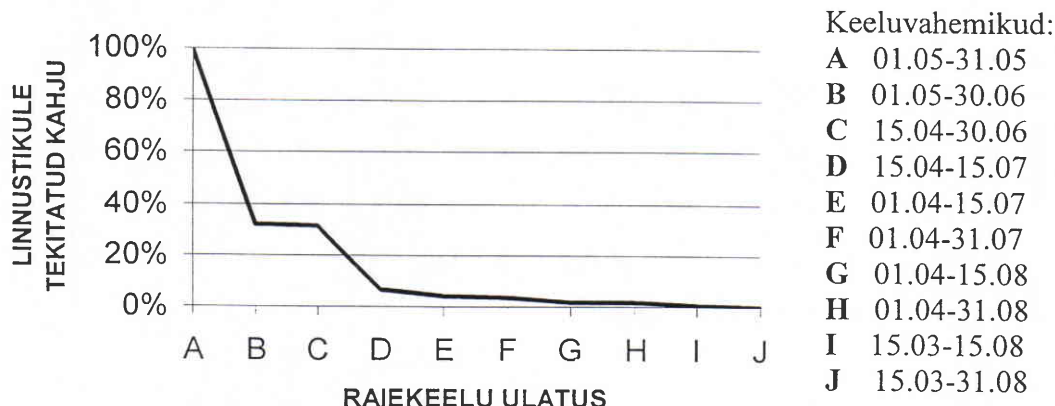
2.2.2. Kaitseta jäävad liigid keeluaegade samm-sammulise vähendamise puhul

Keeluaaja 15.03-31.08 korral jäävad kaitseta merikotkas (I kat.), kaljukotkas (I), kassikakk (II). Aja edasisel lühendamisel, jättes (järjekorras) välja perioodid:

- **16.08-31.08** = kaitseta jääb veel üks liik herilaseviu (III). Liik talub suurte poegade ajal ajutiselt sanitaar- või vahekasutusraiet ka pesa lähedal. Säiliks keeld 15.03-15.08;
- **01.08-15.08** = kaitseta jääb veel 6 liiki: madukotkas (I), kalakotkas (I), suur-konnakotkas (II), väike-konnakotkas (II), piiritaja (III). Keeld 15.03-31.07;
- **15.03-31.03** = kaitseta jääb veel 7 liiki: hiireviu (III), kodukakk (III), händkakk (III), karvasjalg-kakk (III), musträhn (III), valgeselg-kirjurähn (II) ja ronk (uluk). Keeld 01.04-31.07;
- **16.07-31.07** = kaitseta jääb veel 5 liiki: must-toonekurg (I), must-harksaba (III), lõopistrik (III), siniraag (II), rohe-lehelind (III). Paljudel värvulistel kaob 2. või 3. kurna võimalus. Keeld 01.04-15.07;
- **01.04-14.04** = kaitseta jääb veel 9 liiki: hallhaigur (uluk), kanakull (III), värbkakk (II), kõrvukräts (III), hallpea-rähn (III), roherähn (III kat.), suur-kirjurähn (III), kolmvarvas-rähn (II), mänsak (III). Keeld 15.04-15.07, sellega kaitstud 0 esimese, 3 teise ja 55 kolmanda kategooria liiki ning 10 muud liiki;
- **01.-15.07** = kaitseta jääb veel 11 kolmanda kategooria liiki: raudkull, tuuletallaja, punajalg-pistrik, turteltuvi, öösorr, ööbik, mets-lehelind, salu-lehelind, hall-kärbsenäpp, väike-kärbsenäpp ja peoleo. Nende 11 liigi metsaspesitsevate paaride arv Eestis on kokku umbes 2,2 miljonit. Keeld 15.04-30.06.

2.2.3. Linnustikule pesitsuste ebaõnnestumise kaudu tekitatava kahju arvestus

Arvestuses on võetud aluseks looduslikule taimestikule ja loomastikule tekitatud kahju hüvitamise määrad (25.07.1995), arvestades linnupesa väärtuseks ühe isendi väärtuse². Et täpne statistika raiete kohta polnud kättesaadav, siis esitab graafik suhtelisi osatähtsusi maksimaalsest (s. o. praegusest) linnustikule tekitatavast kahjust, mis väga umbkaudse arvestuse järgi on **600 000 krooni aastas**. Välja on jäetud I kategooria liigid, kelle puhul sesoonse raiekeeld pole niikuinii piisav kaitseabinõu.

2.3. Eesti Ornitoloogiaühingu seisukohad

Eesti Ornitoloogiaühing on seisukohal, et **metsatöödele sesoonse keelu kehtestamine on hädavajalik nii sealse elustiku kaitseks, puiduvarude kaitseks kui eetilistel ja esteetilistel põhjustel.**

Elustiku kaitse seisukohalt on lindude pesitsusajal toimuvad raied vastuolus

- metsaseadusega, mille §24 lg 2 pkt. 3 sätestab, et metsaomanik on kohustatud: ... majandama ja lubama oma metsa majandada üksnes sellisel viisil, mis ei ohusta metsa kui ökosüsteemi ega kahjusta genofondi ... ning on kooskõlas metsa säästliku kasutamise põhimõtetega...;
- kaitstavate loodusobjektide seadusega, mille §21-23 kohaselt on keelatud mistahes kaitsealust liiki ohustav häirimine. Ent 88% metsalinnuliikidest on kaitsealused liigid!

Puiduvarude kaitse seisukohalt näeb sesoonse raiekeeldu kehtestamist võimaliku abinõuna ka metsakaitse eeskiri, mille punkt 7 kehtestab ajalise piirangu raieteks juuremädaniku kahjustusega aladel, ning samuti (pkt. 11) keelab vigastada puude tüvesid ja juuri, mis suvistel raietel on vaevalt võimalik (Etverk 1992, tsitaat leheküljel 5).

² EOÜ ei arva, et ametlikud kahjutasud peegeldaksid adekvaatselt loodusele tekitatud kahju (kas tõesti võiks kõik Eesti madukotkad tappa pruugitud auto hinnaga?), kuid need on seni ainsad üldtunnustatud kahjumäärad.

Arvestades eeltoodut, samuti majanduskaalutlusi, mis sooviksid võimalikult lühikesi piiranguid, valis Ornitoloogiaühing edasiseks kaalumiseks kolm võimalikku keeluvahemikku: 1. maist 30. juunini, 15. aprillist 15. juulini ja 1. aprillist 31. juulini.

	Keeluvahemikud		
	01.05-30.06	15.04-15.07	01.04-31.07
Kaitstud liikide arv	48	68	82
Eelised	lühidus (=majanduslik eelis)	kahjude efektiivne vähendamine	varapesitsejate kaitse; teise kurna võimaldamine
Kaitseta jäävad liigirühmad (liikide arv)		röövlinnud (17) rähnid (6) teised (7)	röövlinnud (12) rähnid (2) teised (2)
Vajalikud lisameetmed	I kat. liikide pesapaikade kaitse Seitsme II kat. liigi pesapaikade kaitse Ulatuslik metsalinnustiku seire, pidevalt muutuvad kaitsemeetmed	I kat. liikide pesapaikade kaitse Kuu II kat. liigi pesapaikade kaitse Röövlindude ja rähnide seire	I kat. liikide pesapaikade kaitse Nelja II kat. liigi pesapaikade kaitse Röövlindude seire

1. **Kõige ebasobivamaks** peeti neist esimest (**01.05-30.06**), mis võimaldab kaitset peamiselt tavalistele värvulistele (ja ka neile vaid esimese kurna ajaks), eeldades seetõttu mahukaid lisaprojekte ja kaitseabinõude pidevat korrigeerimist. Nii on kogu metsalinnustiku kaitse väga halvasti etteplaneeritav (ka rahaliselt), mahukate lisaprojektide läbiviimiseks ei jätku aga inimesi.

2. Linnustiku seisukohalt on **optimaalne** raiete keelamine ajavahemikus **01.04-31.07**, s. o. neljaks kuuks. See võimaldab pesitsusaegset kaitset suurele osale linnuliikidest, välja arvatud röövlinnud (kaitseb üksnes üheksat liiki 21-st). Sesonse keeluga kaitsmata röövlindude hulka kuulub aga neli esimese ja kolm teise kategooria liiki, kelle pesapaikade säilitamiseks on niikuinii vajalikud erimeetmed (kaitsekohustuse teatiste alusel). See keeluvahemik oleks kõige rohkem kooskõlas ka üldiste metsakaitseabinõuetega (Etverk 1992, tsitaat lk. 5).

3. **Kompromissvariandina** tuleb kõne alla ka ühe kuu võrra lühem keeluvahemik, **15.04-15.07**, mis on suhteliselt efektiivne (joonis 2.2.3), kuigi jätab lisaks röövlindudele peaaegu täiesti kaitseta ka rähnid (kuus liiki kaheksast). Üldiselt sõltub aga rähnide pesitsemise märksa rohkem metsade üldisest seisundist (vanus, koosseis, surnud puude hulk, jne.) kui häirimisest.

3. ESIMESE KATEGOORIA KAITSEALUSED LIIGID

"§21 I kategooria kaitsealuse liigi kaitse

(1) I kategooria kaitsealused liigid on [...] must-toonekurg (*Ciconia nigra*), merikotkas (*Haliaeetus albicilla*), madukotkas (*Circus gallicus*), kaljukotkas (*Aquila chrysaetos*), kalakotkas (*Pandion haliaetus*), [...]

(6) I kategooria kaitsealuse liigi seni kaitsmata kasvukoha või pesapaiga (püsielupaiga) avastamisteate saamisel saadab keskkonnaminister maaomanikule või -valdajale kaitsekohustuse teatise täita käesolevas seaduses I kategooria kaitsealuse liigi kaitseks sätestatud nõudeid."

Kaitstavate loodusobjektide seadus (01.06.1994,
19.02.1998)

"Keskkonnaministeeriumi looduskaitse osakond ... pooldab [suur-konnakotka] arvamist II kaitsekategooriast I kaitsekategooriasse. Vastav muudatusettepanek Kaitstavate loodusobjektide seadusesse tehakse käesoleva aasta jooksul..."

Keskkonnaminister H.Kranich (kiri EOÜ-le 16.4.99)

"Depressingly few success stories emerge from a review of the literature on the conservation of threatened birds. [...] A period of about 10 years, and often much longer, can be expected to elapse between the start of research and subsequent recovery [of the bird population]. Long delays frequently involve an initial misdiagnosis of the cause of the species' plight, followed by ineffective conservation action."

Green, R. E. & Hirons, G. J. M. 1991: The relevance of population studies to the conservation of threatened birds. - Perrins, C. M., Lebreton, J. D. & Hirons, G. J. M. (eds.), Bird population studies. Relevance to conservation and management: 594-633. Oxford University Press.

"From the point of view of the eagle, there is no difference between its breeding being disturbed by chemical poisons and its natural habitat falling before the chainsaws."

Liljelund, L.-E. 1993: Conservationism's view of nature. - Lundgren, L. J. (ed.), Views of Nature: 9-20. Lund.

3.1. Baasinfo

3.1.1. Esimese kategooria kaitsealuste linnuliikide ja väike-konnakotka pesapaikade arv ja kaitstus Eestis. Üheks pesapaigaks on loetud potentsiaalselt koos kaitstavale üksusele jäävad kõik pesad. Sama paari väga kaugel (>500 m) asuv varupesa on loetud eraldi pesapaigaks. Kaitsealadel olevate pesapaikade hulka on loetud ka seni leidmata pesapaigad (I kategooria liikidel 41, väike-konnakotkal 22 pesapaika), mis vaatluste põhjal peaksid jääma kaitsealade territooriumidele. Leidmata pesapaikade arv on määratud pesitsusterritooriumide kaardistamisel.

Liik	Pesa- paika- de arv ¹	Pesapai- kade arv kaitse- aladel	Pesapaikade arv väljaspool kaitsealasid		Kaitsmata pesapaiku kokku (% kõigist)
			Teadaole- vaid	Leid- mata	
Must-toonekurg	135	32	63	~ 40	~100 (74%)
Merikotkas	85	33	30	~20	~50 (59%)
Madukotkas	5	2-3	-	~2	~2 (40%)
Kaljukotkas	51	25	14	12	26 (51%)
Kalakotkas	50	29	10	~10	~20 (40%)
Suur-konnakotkas	~20	2	5	~13	~18 (90%)
KOKKU	~345	123-124	122	~100	~220 (64%)
Väike-konnakotkas	~500	35	47	~420	~465 (93%)

¹hõlmab ka praegu asustamata olevaid pesapaiku, mis on liigile sobivad ja võiksid taas kasutusele tulla; eelkõige langeva arvukusega must-toonekurel (~40 pesapaika), vähem kaljukotkal (5), meri- ja kalakotkal (alla 5).

3.1.2. Teadaolevate pesapaikade käekäik aastatel 1997-1999. Arvestatud on kõiki leitud pesapaiku, ka kaitsealadel. Väljaspool kaitsealasid asuvatel teadaolevatel, eriti aga seni leidmata pesapaikadel oli inimtegevuse negatiivne mõju eeldatavasti suurem. Pesapaikade seas, mis jäid asustamata, ehkki pesapaiga kahjustamist ei täheldatud, valdavad must-toonekure pesapaigad. See viitab kahele võimalikule asustamatuse põhjusele: arvukuse üldine langus sellel liigil (ilmselt toitumisolude halvenemise tõttu) ja häirimise teadaolevast suurem roll (just see liik on häirimisele eriti tundlik, häirimist pesapaigal on aga seire käigus sageli võimatu tagantjärele hinnata).

	1997.-1999. A. JOOKSUL:			hävis või rikuti	Inimtegevuslike põhjuste sagedus pesapaikade hävimises või rikkumises
	...asus- tatuna ja häirimatuna	... ja asus- tatuna, ent häiriti	...kuid jäi asustamata		
Must-toonekurg	37	10	21	20	31%
Merikotkas	49	2	2	13	86%
Kaljukotkas	24	4	5	7	100%
Kalakotkas	25	4	2	3	100%
Suur-konnakotkas	1	-	-	3	67%
KOKKU	136	20	30	46	62%
Osatähtsus	59%	9%	13%	20%	

3.1.3. Tehispesad ja muud pesade hooldustööd. Kõik I kategooria linnuliigid ehitavad suuri okstest pesi põlispuudele ning nad (v. a. madukotkas) on äärmiselt paigatruud, pesitsedes samas pesas võimalusel isegi aastakümneid. Kõige tavalisem looduslik põhjus pesapaikade hülgamiseks on pesade varisemine. Suurte pesade rajamiseks sobivaid pesapuid (ka muus suhtes sobivates paikades) leidub Eesti metsades vähe, majandusmetsas peaaegu üldse mitte. Näiteks kalakotka looduslike pesade keskmine eluiga on Eestis alla kahe aasta, paljud pesad varisevad juba ehitamisele järgnenud talvel. Tehispesade rajamine varisemisohus või varisenud pesade asemele on biotehniline võte, mis võimaldab lindudel samadesse paikadesse pesitsema jääda ning hõlbustab sellega tunduvalt pesapaikade kaitset. Aastatel 1997-1999 on Eestis rajatud kokku 15 tehispesa I kategooria kaitsealustele liikidele. Eesti kalakotkastest pesitseb tehispesades 45% (Soomes 46%) ning sigimisedukus on seal kõrgem kui looduslikes pesades. Ühe tehispesa ehitamiseks kulub umbes 2 inimtööpäeva.

3.1.4. Pesapaikade inventuurid Eestis 1994-1999. Kokku on Keskkonnaministeeriumile või maakondade keskkonnanosakondadele tehtud 16 pesapaikade inventuuri, millest kaks on üle-Eestilised ja ülejäänud maakondlikud.

Uuritud piirkond	Aasta	Töö tellija	Töö täitja	Info asukoht
Kogu Eesti	1994	Keskkonnafond	LKÜ Kotkas	Keskkonnaministeerium
Ida-Virumaa	1996	KKF I-Viru	LKÜ Kotkas	I-Viru MV keskkonnanosak.
Valgamaa	1996	KKF Valga	LKÜ Kotkas	Valga MV keskkonnanosak.
Pärnumaa	1996	KKF Pärnu	Linnuklubi Buteo	Pärnu MV keskkonnanosak.
Ida-Virumaa	1997	KKF I-Viru	LKÜ Kotkas	I-Viru MV keskkonnanosak.
Valgamaa	1997	KKF Valga	LKÜ Kotkas	Valga MV keskkonnanosak.
Pärnumaa	1997	KKF Pärnu	Linnuklubi Buteo	Pärnu MV keskkonnanosak.
Valgamaa	1998	KKF Valga	LKÜ Kotkas	Valga MV keskkonnanosak.
Pärnumaa	1998	KKF Pärnu	Linnuklubi Buteo	Pärnu MV keskkonnanosak.
Kogu Eesti ¹	1998	Keskkonnaministeerium	LKÜ Kotkas	Keskkonnaministeerium
Raplamaa	1999	KKF Rapla	LKÜ Kotkas	Rapla MV keskkonnanosak.
Järvamaa	1999	KKF Järva	LKÜ Kotkas	Järva MV keskkonnanosak.
Põlvamaa	1999	KKF Põlva	LKÜ Kotkas	Põlva MV keskkonnanosak. ²
Pärnumaa	1999	KKF Pärnu	Linnuklubi Buteo	Pärnu MV keskkonnanosak. ²
Viljandimaa	1999	KKF Viljandi	LKÜ Kotkas	Viljandi MV keskkonnanosak. ²
Tartumaa	1999	KKF Tartumaa	EOÜ	Tartu MV keskkonnanosak.

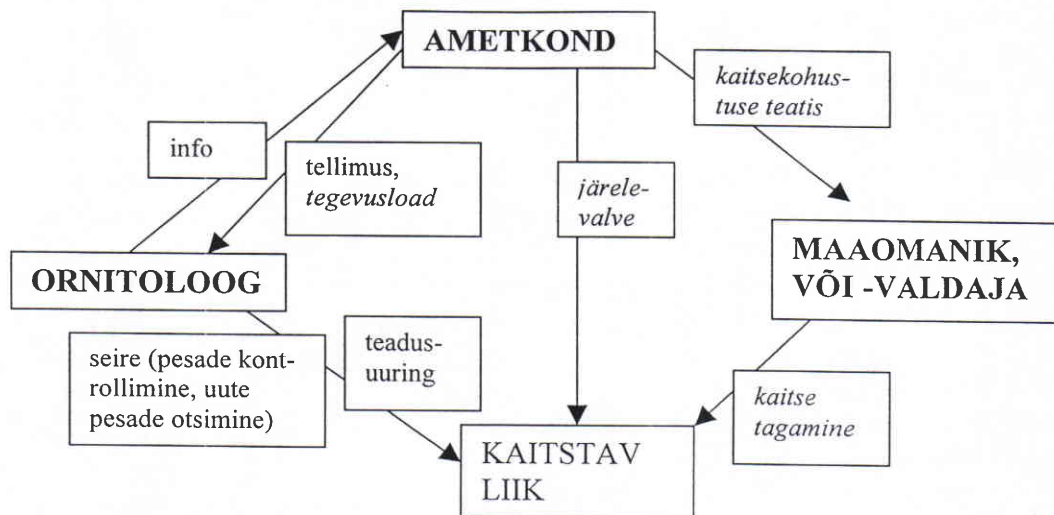
¹ merikotkas, kaljukotkas, must-toonekurg (värvirõngastamise projekt)

² andmed jõuavad tellijatele käesoleval sügisel

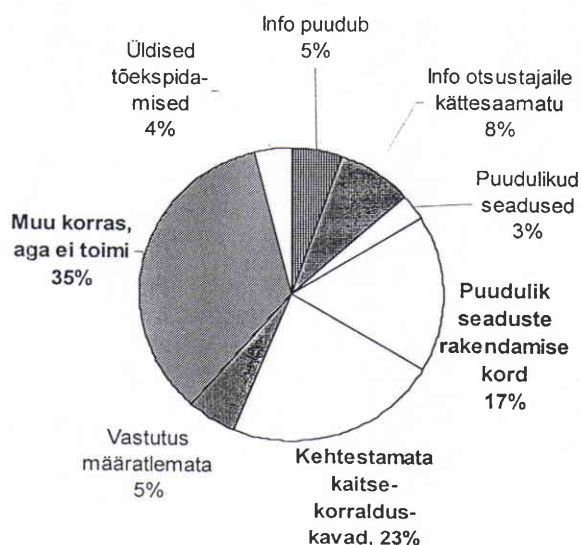
3.1.5. I kategooria liigi uue pesapaiga leidmine võib spetsialistil võtta tüüpilisel juhul aega umbes ühe nädala. Mida suurem osa pesapaiku on juba leitud, seda aeganõudvam on uute avastamine. Kuna uusi pesapaiku tekib lindude "kolimisel" ja uute paaride lisandumisel, siis ei õnnestu kunagi kõiki pesapaiku teada saada.

3.2. Lahendusteed

3.2.1. I kategooria kaitsealustele liikidele kaitse tagamisel peaks toimima järgmine ahel (kaldkirjas seadusandlusega ette nähtud kohustused):

3.2.2. **Peamised takistused kaitseks.** Põhineb küsitlusel linnukaitsega kursis olevate inimeste seas (sh. linnukaitsekomisjon; kokku 13 vastanut). Kogutud punktisumma alusel (graafik, vrdl. ptk. 1.2) moodustavad 75% probleemi teravusest olemasoleva seadusandliku ja ametkondliku potentsiaali halb toimimine (35%), väljatöötamata või kehtestamata kaitsekorralduskavad (23%) ja puudulik seaduste rakendamise kord (17%).

3.3. Eesti Ornitoloogiaühingu seisukohad

Eesti Ornitoloogiaühing peab I kategooria kaitsealuste liikide kaitstes olulisimateks küsimusteks:

- olemasoleva seadusandliku ja ametkondliku potentsiaali halba toimimist,
- väljatöötamata või kehtestamata kaitsekorralduskavasid;
- seaduste, eelkõige Kaitstavate loodusobjektide seaduse rakendamise puudulikkude korda.

Esimese kategooria kaitsealuste liikide pesapaikadest on reaalne kaitse tagatud vaid olemasolevatel kaitsealadel asuvatele pesapaikadele, mis moodustavad üksnes 36% nende liikide pesapaikadest Eestis. Seadusandlikud võimalused ka teiste pesapaikade kaitsmiseks on kaitsekohustuse teatise näol olemas.

Kaitsekohustuse teatiste väljasaatmise eest vastutab Keskkonnaministeerium, kes siiani ei ole oma kohust täitnud. Info pesapaikade asukohtade kohta on ametkondadele esitatud, kuid teatise pole reaalselt asutud välja töötama. Kaitsekohustuse teatiste väljatöötamist I kategooria kaitsealustele liikidele tuleb viivitamatult alustada.

Kaitsekohustuse teatis peab lindudele tagama võimalused korduvaks ja edukaks pesitsemiseks antud paigas. Vajalikud ja võimalikud piirangud sõltuvad kohalikest oludest, seepärast tuleb teatiste väljatöötamisel pesapaiku käsitleda individuaalselt, lähtuvalt maastikust, liigi elupaiganõudlusest ja sotsiaalsetest kaalutlustest. Eeltoodu põhjal on tähtis, et kaitsekohustuse teatise koostaks kaitsealuse liigi ökoloogiat ja konkreetset pesapaika tundev ekspert, koostöös kohaliku omavalitsuse ning metsaomanike või -valdajatega.

Kaitsekorralduskava võimaldab kaitsemeetmeid, looduskaitselisi uuringuid ja nendeks vajalikke rahalisi kulusi ette planeerida. Eesti Ornitoloogiaühing on seisukohal, et niisugune dokument tuleb koostada (ja hiljem perioodiliselt uuendada) iga I kategooria kaitsealuse linnuliigi puhul. Ainus senine kaitsekorralduskava (merikotkale) valmis 1997-98. aasta talvel, kuid on praeguseni kinnitamata. Kaitsekorralduskavade koostamist ja menetlemist tuleb oluliselt kiirendada.

4. METSALINNUSTIKU SEISUNDI JÄLGIMINE JA ARVESTUS

"§25 Kaitstavate loodusobjektide seisundi jälgimine.

Kaitstavate loodusobjektide seisundi jälgimist ja sellega seotud teadustööd tehakse keskkonnaministri kehtestatud korra alusel.

§26 Kaitstavate loodusobjektide arvestus.

(1) Kõigi Eestis paiknevate looduskaitse alla võetud loodusobjektide, sealhulgas kaitstavate liikide /.../ püsielupaikade /.../ arvestust peetakse riiklikus registris.

(2) Riiklikus registris olev teave kaitstavate loodusobjektide asukoha ja kaitsetingimuste kohta edastatakse maakatastri pidajale."

Kaitstavate loodusobjektide seadus

"§24 (2) ... jahiulukivarude arvestuse korra kehtestab keskkonnaminister."

Jahikorralduse seadus

"All the rules and regulations with which official conservationism works are based upon an understanding of effects and scientific criteria. One can speak of a scientocracy within conservationism."

Liljelund, L.-E. 1993: Conservationism's view of nature. - Lundgren, L. J. (ed.), Views of Nature: 9-20. Lund.

"Even knowledge of accessible species depends to a surprising extent on anecdotes and guesswork rather than on survey methods whose accuracy can be assessed. ... The conservation of the increasing numbers of mainland species that are becoming threatened with extinction will require research of an unprecedented scale and effectiveness..."

Green, R. E. & Hirons, G. J. M. 1991: The relevance of population studies to the conservation of threatened birds. - Perrins, C. M., Lebreton, J. D. & Hirons, G. J. M. (eds.), Bird population studies. Relevance to conservation and management: 594-633. Oxford University Press.

4.1. Metsalinnustiku kaitseks vajalik info

4.1.1. Liigikaitselise info kogumise seadusandlik taust.

- KLoS §20 lg 2: Kaitsealustesse liikidesse kuuluvate isendite elu- või kasvutingimuste säilitamiseks, parandamiseks ja paljunemise soodustamiseks rakendatakse kohalikke, riiklikke ja rahvusvahelisi programme.
- Keskkonnaseire seadus §2 lg 1: Keskkonnaseire põhieesmärk on ... saada lähteandmeid programmidele, planeeringutele ja arengukavadele.

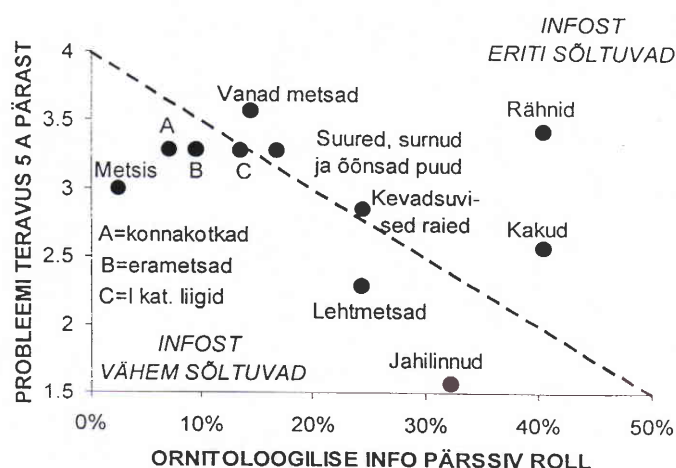
4.1.2. Kas riiklik keskkonnaseire annab praegu metsalindude seisundi hindamiseks piisavalt lähteandmeid? Linnuliigi seisundi hindamiseks on vajalik jälgida arvukust, selle muutusi, sigivust ning muutusi liigi elupaikades. Esimesed kolm aspekti moodustavad traditsioonilise ornitoloogilise seire, mis katab praegu vaid 16% Eesti metsalindudest. Mitte ühtki neist aspektidest ei jälgita 60% ohustatud (s. o. Punasesse raamatusse kantud) liikide¹ ja 28% teiste liikide puhul, kokkuvõttes on täiesti seiramata üle kolmandiku liikidest. Metsa-elupaikade muutumine on linnustiku seisukohalt seni täiesti käsitlemata.

Seire aspekt	Seirataivate liikide osatähtsus (%)		
	Ohustatud liigid (n=20)	Teised liigid (n=78)	KOKKU (n=98)
1. Arvukus	40	14	24
2. Arvukuse dünaamika	35	69	78
3. Sigivus	30	31	38
4. Elupaiga seisund	0	0	0
Aspektid 1-3 korraga	30	13	16

4.1.3. Arvukushinnangute usaldatavus. Kuigi 1990. aastatel on kahel korral hinnatud Eesti metsalindude arvukust, on hinnangute usaldatavus liigiti väga erinev. 1998. aasta andmeil (Hirundo 11: 63-85) on usaldatav arvuline andmestik olemas viie liigi, lünklik andmestik 61 liigi ja päris puudulik info 32 liigi arvukuse kohta.

4.1.4. Ornitoloogilise info roll metsalinnustiku kaitse erinevate probleemide lahendamisel.

Arvestades probleemide eeldatavat teravust viie aasta pärast (ptk. 1.1), pärsib ornitoloogilise info puudujääk kõige tugevamini haruldaste rähnide kaitset. Järgnevad kakud, vanade metsade ja põlispuude linnustik ning kevadsuviste raiete mõju.

¹ must-harksaba, madukotkas, suur-konnakotkas, punajalg-pistrik, väikepistrik, õõnetuvi, kassikakk, siniraag, roherähn, valgeselg-kirjurähn, kolmvarvas-rähn, koldvint.

4.2. Lahendusteed

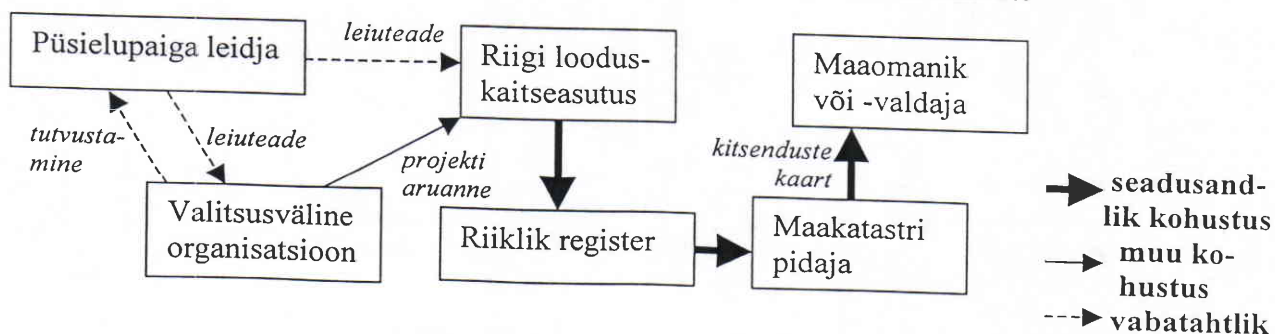
4.2.1. Metsalinnustiku seisundi hindamise võimalused. Sõltub sellest, 1) kas liik on haruldane või tavaline (kas kõigi esinemispaikade leidmine on mõeldav ja vajalik või mitte); 2) kas initsiatiiv potentsiaalse täitja poolt on olemas või puudub. Tabelis on näidatud, kuidas metsalinnud nende parameetrite järgi jaotuvad. Täitjapoolse initsiatiivi all mõeldakse kompleksuuringule (nii arvukuse, selle muutuste kui produktiivsuse hindamine) suunatud initsiatiivi. *Ainult 18% liikide puhul on täitjapoolne initsiatiiv olemas.* Kes peaks ilmutama initsiatiivi ülejäänud juhtudel?

	Initsiatiiv potentsiaalse täitja poolt	
	Olemas	Puudub
Haruldane (kuni 500 paari)	7 liiki	14 liiki
Tavalisem (üle 500 paari)	11 liiki	66 liiki
KOKKU	18 liiki	80 liiki

4.2.2. Riigi roll kaitsealuste liikide seisundi hindamise ja arvestuse korraldajana. Vastavalt Vabariigi Valitsuse 23.12.1996 määruse nr. 320 punktile 7 korraldab loodusobjektide kaitse alla võtmist ja kaitset ning looduskeskkonna riiklikku jälgimist (seiret) Keskkonnaministeerium. Kaitstavate liikide arvestust peetakse riiklikus registris (KLoS §26 lg 1), s. o. praeguses Looduskaitseregistris, milles olev teave asukoha ja kaitsetingimuste kohta edastatakse maakatastri pidajale (KLoS §26 lg 2). Looduskaitseregister allub Keskkonnaministeeriumile, mis nõnda on ainsaks kaitsealuste liikide kohta infot koondavaks riigiasutuseks. Kaitstava loodusobjekti valitsemise kulud kannab kaitse alla võtja (KLoS §27 lg 1), s. o. riik.

4.2.3. Metsalindude püsielupaigad Looduskaitseregistris. KLoS-i §26 pkt. 1 sätestab küll, et riiklik register peab pidama arvestust kõigi Eestis elavate kaitsealuste liikide püsielupaikade üle, kuid ilmselt ei ole see real juhtudel võimalik ega otstarbekas. Paljudel kaitsealustel linnuliikidel (näiteks värvulistel) puuduvad hästimääratletavad püsielupaigad ning osa püsielupaiku asustavatest liikidest (näiteks sagedasemad röövlinnud) on liiga arvukad elupaikade tõhusaks arvelevõtuks. Metsalindude elupaikadest oleks hädavajalik arvestust pidada järgmistes valdkondades: 1) vanad metsad; 2) võtmebiotoobid (näiteks suured, surnud ja õõnsad puud); 3) tähtsad linnualad (IBAd); 4) järgmiste kaitsealuste liikide pesapaigad: I kategooria kaitsealused liigid, konnakotkad, metsis (mängupaigad), kassikakk, siniraag, valgeselg-kirjurähn. Nimetatud valdkonnad peaksid kuuluma erilise väärtusega püsielupaikade nimistusse (Loomastiku kaitse ja kasutamise seadus §13).

4.2.4. Püsielupaiku ja nende kaitset puudutava informatsiooni liikumine.

4.3. Eesti Ornitoloogiaühingu seisukohad

Valdav osa metsalindudest on kaitsealused liigid. Nende seisundi hindamine hõlmab traditsioonilist ornitoloogilist seiret (arvukuse, selle muutuste ja sigivuse jälgimine) ning elupaikade seisundi hindamist. Rohkem kui kolmandikul metsalindudest (sh. 60% ohustatud liikidest) ei toimi seire praegu üheski nimetatud aspektis, ning ainult 16% liikidest on kaetud kõik traditsioonilise ornitoloogilise seire valdkonnad. Metsalindude elupaikade muutumist pole seni üldse seiratud.

Eesti Ornitoloogiaühing analüüsis erinevate metsalinnustiku kaitse probleemide seoseid puuduva ornitoloogilise informatsiooniga ning soovitab prioriteetsete uurimissuundadena 1) haruldaste rähnide seisundi, 2) haruldaste kakuliste seisundi, 3) vanade metsade linnustiku, 4) põlispuudega seotud linnustiku; 5) kevadsuviste raiete mõju selgitamist. Keskkonnakaitseregistris oleks otstarbekas arvestust pidada järgmistes metsalindudega seotud valdkondades: 1) vanad metsad; 2) võtmebiotoobid (näiteks suured, surnud ja õõnsad puud); 3) tähtsad linnualad (IBAd); 4) järgmiste kaitsealuste liikide pesapaigad: I kategooria kaitsealused liigid, konnakotkad, metsis (mängupaigad), kassikakk, siniraag, valgeselg-kirjurähn.

Eesti Ornitoloogiaühing ei arva, et Eestis oleks võimalik usaldataval tasemel seirata kõiki liike ja üles otsida kaitsealuste liikide kõik püsielupaigad, kuid leiab, et riikliku korraldusega on võimalik praegust olukorda tunduvalt parandada. Puudujäägid liikide seisundi hindamises tulenevad paljus sellest, et riigi looduskaitseametnikud eeldavad ornitoloogide aktiivsust uuringute algatamisel ja püsielupaikade otsimisel², ornitoloogid on aga ilmutanud kompleksseire initsiatiivi vähem kui 20% metsalindude puhul.

Eesti Ornitoloogiaühing peab vajalikuks meenutada, et riiklike teadusasutuste ornitoloogid (umbes 10) täidavad oma teadusprogramme, muudel ametikohtadel töötavatel ja amatöörornitoloogidel puuduvad aga kohustus ja (enamasti) ka ajalised ja rahalised võimalused omaalgatuslikuks seireks ja püsielupaikade otsimiseks. Kaitsealuste liikide "spontaanset" seiret raskendavad ka järgmised asjaolud:

- teoreetiliste uuringute objektina on haruldased ja/või kaitsealused liigid enamasti vähe otstarbekad;
- Eesti riikliku keskkonnaseire programmi bioloogilise mitmekesisuse seire allprogrammi põhiohk on "riikliku tähtsusega indikaatorite aegride jätkamisel" (Erik Puura, kiri A. Lõhmusele), kuid indikaatoriteks sobivad pigem tavalised kui haruldased liigid;
- suur osa linnuseirest on üles ehitatud amatöörornitoloogidele, kes eelistavad tegutseda väljaspool metsi ning kelle kvalifikatsioon on sageli ebapiisav haruldaste liikidega tegelemiseks.

Oma rohkem kui 700 liikmega suudab Eesti Ornitoloogiaühing liigikaitselise informatsiooni kogumisele tõhusalt kaasa aidata, kuid neid uuringuid ja inventooriume peaks tellima eelkõige riik. Korralduse seadusandlik alus ja vastutavad struktuurid (liigikaitse komisjon, seirenõukogu) on Eestis ju olemas!

² "... kaitsealuste linnuliikide kaitse korraldamisel on üheks peamiseks puuduseks see, et andmed elupaikade kohta ei jõua ornitoloogidelt looduskaitseregistrisse... Mida saate teha selle vea parandamiseks?" Keskkonnaminister H. Kranich (kiri EOÜ-le 16.4.99)

KOKKUVÕTE

Eesti metsades pesitseb kokku üle 8 miljoni linnupaari 98 liigist, kellest 86 liiki on kaitsealused. Metsamajanduse intensiivistumine viimastel aastatel on paratamatult suurendanud inimese survet metsade elustikule. Käesoleva töö koostamisel oli Eesti Ornitoloogiaühingu eesmärgiks analüüsida kujunenud olukorda ning esitada oma seisukohad kolme terava probleemi põhjuste ja lahendamise võimaluste osas.

1. Kõige teravamad **probleemid** metsalinnustiku kaitstes puudutavad praegu vanade metsade linnustiku ja I kategooria kaitsealuste linnuliikide kaitset. Järgneva viie aasta jooksul muutub väga teravaks ka põlispuudega (suured, surnud ja õõnsad puud) seotud lindude, erametsade linnustiku, konnakotkaste ja haruldaste rähnide kaitse. **Takistused** probleemide ületamiseks on mitmekesised, kuid nende seas on kaalukaimad 1) kaitse mittetoimimine, hoolimata seadusandlikest ja ametkondlikest võimalustest; 2) puudulikud seadused; 3) ebasoodne avalik arvamused.

2. **Kevadsuvised raied.** Eesti Ornitoloogiaühing on seisukohal, et nii metsade elustiku kaitseks, puiduvarude kaitseks kui eetilistel ja esteetilistel põhjustel on hädavajalik metsatöödele sesoonse keelu kehtestamine. Ainuüksi linnupesadele tekitatud "ametlik" kahju on aastas 600 000 krooni suurusjärgus. Linnustiku kaitse seisukohalt on optimaalne raiete keelamine ajavahemikus 1. aprillist 31. juulini. Suhteliselt efektiivne on ka ühe kuu võrra lühem keeluvahemik, 15. aprillist 15. juulini. Veel lühemad vahemikud võimaldavad kaitset peamiselt vaid tavalistele värvulistele, eeldades seetõttu mahukaid lisaprojekte ja kaitseabinõude pidevat korregerimist.

3. **I kategooria kaitsealuste linnuliikide** - seadusega kõige rangemalt kaitstud lindude - pesapaikadest hävis või rikuti viimase kolme aastaga 20%, põhjuseks enamasti metsaraied. Ka praegu on reaalselt kaitstud üksnes olemasolevatel kaitsealadel asuvad pesapaigad (36% kõigist pesapaikadest). Seadusandlikud võimalused ka teiste paikade kaitsmiseks on kaitsekohustuse teatise näol olemas. Nimetatud teatiste väljatöötamist tuleb viivitamatult alustada. Eesti Ornitoloogiaühing on seisukohal, et teatise peaks koostama kaitsealuse liigi ökoloogiat ja konkreetset pesapaika tundev ekspert, koostöös kohaliku omavalitsuse ja metsaomanike või -valdajatega. Samuti tuleb kõigile I kategooria kaitsealustele liikidele koostada kaitsekorralduskavad, mis võimaldaksid kaitsemeetmeid, looduskaitselisi uuringuid ja nendeks vajalikke kulutusi ette planeerida.

4. **Metsalinnustiku seisundi jälgimine ja arvestus.** Linnuliigi looduskaitselise seisundi hindamiseks tuleks jälgida arvukust, selle muutusi, sigivust ning muutusi liigi elupaikades. Rohkem kui kolmandikul metsalindudest (sh. 60% ohustatud liikidest) ei toimi aga seire üheski nimetatud aspektis. Käesolevaga määratles Eesti Ornitoloogiaühing prioriteetsed uurimissuunad metsalinnustiku kaitstes, ja tegi ettepanekuid valdkondade kohta, milles on hädavajalik riikliku arvestuse pidamine. Oma rohkem kui 700 liikmega suudab Eesti Ornitoloogiaühing liigikaitselise informatsiooni kogumisele tõhusalt kaasa aidata, kuid on oluline, et riik oma vastavate struktuuride (liigikaitse komisjon, seirenõukogu) kaudu ilmutaks initsiatiivi niisuguste tööde tellimisel.

"Eesti metsalinnustiku kaitse", 30.10.1999

Kutsutud osavõtjad

Keskkonnaministeerium

Tiit Sillaots
Sirje Lillemets
Hanno Zingel
Elina Saunanen

Keskkonnaministeeriumi Info- ja
Tehnokeskus

Uudo Timm
Lauri Klein

Metsaamet

Andres Taliäär
Ants Varblane

Riigimetsa Majandamise Keskus

Andres Onemar
Erik Kosenkranius

Metsakaitse- ja Metsauuenduskeskus

Heino Öunap

OÜ Eesti Metsakorralduskeskus

Lembit Maamets

EPMÜ Keskkonnakaitse Instituut

Mart Külvik
Anneli Palo

EPMÜ metsandusteaduskond

Henn Korjus

Keskkonnainspeksioon

Himot Maran
Uku Alakivi

Tartu Maavalitsuse keskkonnaosakond

Maris Paju

Eesti Kaitsealade Liit

Olev Lillemets

Eesti Roheline Liikumine

Rein Ahas
Taime Puura

Eestimaa Looduse Fond

Toomas Trapido
Kristel Ader
Urmo Lehtveer
Eerik Leibak

Eesti Ornitoloogiaühing

Andres Kuresoo
Jaanus Elts
Toomas Jüriado
Andres Kalamees
Vello Keppart
Aivar Leito
Agu Leivits
Vilju Lilleleht
Alex Lotman
Asko Lõhmus
Ivar Ojaste
Kaja Peterson
Tiit Randla
Urmas Sellis
Einar Tammur
Veljo Volke

Ajakirjandus